

REFLEKTIVNÍ PSANÍ: PRO VÝZKUM, PRO VÝUKU, PRO ROZVOJ

REFLECTIVE WRITING: FOR RESEARCH, TEACHING AND DEVELOPMENT

PETR SUCHÁČEK

RECENZE KNIHY

Bolton, G. (2010). *Reflective practice: Writing and professional development*.
London: Sage Publications Ltd.

Gillie Boltonová je autorkou mnoha knih, které se zabývají reflektivním psaním a jsou určeny různým skupinám odborníků. Reflektivní psaní je pro autorku v první řadě technikou, která vede k reflektivní praxi. Reflektivní praxí je v recenzované publikaci myšlen stav, kdy věnujeme kritickou pozornost vlastním hodnotám a subjektivním teoriím, které ovlivňují naše každodenní jednání. Boltonová vyvinula vlastní metodu psaní – tzv. *writing-through-the-mirror*, která je založena na volném psaní příběhů, ať už reálných nebo fiktivních. Text slouží pouze jeho pisateli a není primárně určen k publikování ani sdílení, pokud sám autor nechce.

Jak už bylo uvedeno, knihy této autorky směřují k různým čtenářským skupinám. Akademikům Boltonová nabízí metody inspirativního psaní (Bolton & Rowland, 2014), psychologům představuje terapeutický potenciál reflektivního psaní (Bolton, 1999), zdravotnickému personálu zase možnost profesního rozvoje skrze skupinové psaní reflektivních deníků (Bolton, 2011). Kniha *Reflective practice: Writing and professional development* pak představuje pomyslný vrchol pyramidy – zastřešuje všechny ostatní, neboť si neklade menší cíl než zodpovědět všechny důležité otázky týkající se reflektivní praxe: proč se jí věnovat, co a jak dělat, stejně tak jako kde, s kým, pro koho a kdy. Je třeba podotknout, že se tento ambiciózní cíl podařilo naplnit takřka beze zbytku.

Reflektivnímu a obecně kreativnímu psaní se autorka věnuje přes 30 let, a bylo by tedy s podivem, kdyby její kniha nebyla pojata kreativně. V každé kapitole tak nalezneme jak ukázky textů účastníků jejich workshopů, tak inspirativní literaturu k tématu a zejména pak sekci „*write to learn*“, kde nabízí různá zadání k procvičování reflektivního psaní. Na knihu navazují také internetové stránky¹, na nichž můžeme najít videotutorialy, ukázky z reflektivního psaní, reference, stejně tak jako možnosti dalšího tréninku psaní. Boltonová je přesvědčena, že reflektivní psaní a reflektivní praxe mohou být politicky, sociálně i psychologicky užitečné.² Tomu odpovídá také široké vymezení cílové skupiny – od akademiků a sociálních pracovníků přes facilitátory a manažery až po studenty, terapeuty a zdravotnický personál. S takto širokým záběrem se však podle mne pojí jeden z problémů recenzované publikace a tím je rozdílnost kontextů a jazyků jednotlivých profesních skupin. V některých kapitolách (např. o pedagogických teoriích) tak autorka používá akademicky rigorózní jazyk, aby v kapitole následující stejné teorie pojmenovávala jinak, metaforicky, a ve světle předcházejícího výkladu nepřesně. Rozdílnost kontextů se projevuje také ve zdrojové základně, ze které Boltonová vychází: na jedné straně může čtenář vedle sebe nalézt odkazy na Davida A. Kolba, Sofokla, Paola Freirého, Jean-Paula Sartra a Roberta L. Stevensona. Autorka však s touto rozdílností zručně zachází a čtenáře s jistotou provádí celým textem.

Kniha je rozdělena do tří sekcí, které na sebe navzájem navazují, prolínají se či se jinak doplňují. Každá sekce je rozdělena do několika podkapitol, jež mají podobnou vnitřní strukturu, avšak jak již bylo zmíněno, výrazně se mezi sebou liší jazykem i zdrojovou základnou.

Přínosy reflektivní praxe

V první sekci autorka vysvětluje, co to je reflektivní praxe a proč je dobré se jí věnovat. Reflektivní praxe je pro Boltonovou způsob, jakým nahlédnout na sebe a své hodnoty skrze naše vlastní činy. Díky tomu můžeme osvětlit místa v mysli, která jinak zůstávají skryta. Cílem takového počínání je větší znalost sebe sama, svých motivů, a na základě toho schopnost aktivního jednání, namísto pasivních reakcí na podněty. Autentická aktivita se reálně

¹ <https://study.sagepub.com/bolton>

² V knize autorka uvádí příklady toho, jak reflektivní praxe pomáhá např. lidem v rozhodovacích pozicích (politická rovina), rozvoji lékařského týmu (sociální rovina) a také zmírňuje hladinu stresu u jednotlivců (psychologická rovina).

projevuje nejčastěji ve dvou podobách: člověk je schopen ostatním vysvětlit, proč jedná tak, jak jedná, nebo mění své chování tak, aby odpovídalo jeho deklarovaným hodnotám. Velmi inspirativní se v kontextu pedagogického výzkumu a zejména toho akčního jeví požadavek, aby reflektivní psaní nebylo o kritických okamžicích, ale naopak o každodenních rutinách. Na ty je potom upřena pozornost. Lépe řečeno, pozornost není upřena na ně, ale za ně – lidé jsou vedeni k tomu, aby hledali vzorce ve svém chování, pojmenovávali hodnoty, které se do jejich jednání promítají apod. Přínosy pro vzdělávání a zejména pro rozvoj učitelů jsou nasnadě: učitelé by si mohli ujasnit, proč jsou jejich rutiny právě takové, jaké jsou, případně by tyto rutiny mohli měnit. Přičemž víme, že např. změna stylu kladení učitelských otázek nemusí být velká, aby přinesla zásadní změny do komunikačního systému třídy (srov. Šedřová, Švaříček, Sedláček, & Šalamounová, 2014, s. 37).

Reflektivní praxe však nemá pouze světlé stránky. Autorka upozorňuje na to, že pro mnoho lidí je nejistota, implicitně spjatá s procesem reflexe, velkou překážkou v kritickém prozkoumávání vlastního jednání. Může se totiž stát, že člověk odhalí něco, co mu narušuje obraz o sobě samém, a to může být velmi nepříjemné. Jak toto nebezpečí eliminovat, o tom je pojednáno v další části knihy.

Lze říci, že celá první část knihy je věnována vyložení metody reflektivního psaní. Psaní je opakovaně vyzdvihováno jako přirozený způsob lidského vyjadřování, avšak v kontextu knihy o reflektivní praxi se jedná o reduktivní ztotožnění metody a cíle. Chybí zde totiž zmínky o jiných, běžně využívaných metodách reflexe, jakými jsou reflektivní konverzace, reflektivní dialog, storytelling či konceptuální mapování (Gray, 2007; Kolář, 2013; Nehyba, in press). Představena je tak pouze jedna metoda, na druhou stranu se jedná o představení velmi podrobné.

Jak na reflektivní praxi

Jak už jsem naznačil výše, druhá sekce se zabývá tím, jak se věnovat reflektivní praxi. Nejprve je představena široká paleta možných využití metody *writing-through-the-mirror*. Velmi oceňuji opravdu precizní popis jednotlivých postupů, včetně ukázek, a také mnohá doporučení pro facilitátory, jak s danou metodou zacházet krok za krokem. S trochou nadsázky by se dalo říci, že se po akademicky laděné první sekci autorka přesouvá k žánru dnes tolik populárních kuchařek. Myslím, že tak činí k užítku čtenáře, neboť až v této pasáži zapadají některé kousky teorie z úvodní sekce do smysluplného celku. Jako zásadní se mi jeví myšlenka, že psaní samo o sobě žádné zásadní vhledy autorovi nepřinese. Ty přicházejí až s reflexí, která by měla být zejména v začátcích facilitována. Užitečné také je, když reflexe probíhají ve

skupině lidí, kteří se tak mohou navzájem podpořit. Podle Boltonové je výhodné, když si účastníci jednotlivé příběhy zaznamenávají do reflektivního deníku. Mají tak možnost vidět svůj pokrok, případně sdílet své příběhy či vhledy, a v neposlední řadě mohou být tyto deníky předmětem zkoumání (v ČR např. Konopásek, 1999). V souvislosti s výzkumy reflektivních deníků se řeší zásadní problém: hodnotit, či nehodnotit? Pokud se totiž deníky podrobují jakékoli analýze, existuje podle Hobbse (2007) nebezpečí, že se budou autoři textů stylizovat, a tím se ztrácí osobnostně rozvojový potenciál reflektivního psaní. Pokud se ale deníky analýze nepodrobí, jak zjistíme, že má toto psaní nějaký užitek? Pavlovich, Collins a Jones (2009) argumentují didaktickým aspektem hodnocení v reflektivní praxi. Podle těchto autorů tím, že produkty vzniklé v rámci reflexe analyzujeme, poukazujeme na jejich důležitost a závažnost. Otázka vědeckého zkoumání reflektivních deníků je tak otázkou priorit. Je prvořadý osobnostní rozvoj participantů, nebo shromažďování empirické evidence o efektech metody reflektivního psaní? Boltonová je spíše pro zkoumání a hodnocení výstupů a nabízí ze svých zkušeností několik možných strategií, jak se o bezpečí respondentů postarat: základem je podílení se autorů textů na tvorbě kritérií, podle nichž budou texty hodnoceny, a následně na samotném hodnocení.

Z mého pohledu nejinspirativnější pasáží jak druhé sekce, tak celé knihy je podkapitola nazvaná Skupinové procesy a facilitace. Je určena zejména facilitátorům reflektivních skupin a jejich rolím. Boltonová ve svém pojetí řízení skupiny navazuje na Rogerse (1998). Úkolem facilitátora tak není vést studenty, ale vytvářet prostředí, ve kterém mohou vést studenti sami sebe. Dobrý facilitátor se stará zejména o procesy, nikoli o produkty. Zároveň představuje vzor pro skupinu, která se nově vytváří. Cunliffe (2004) v tomto kontextu uvádí, že každá nově vznikající skupina přejímá vzory chování od svého facilitátora. Ten tak má být tím, kým říká, a dělat to, co říká – být reflektivním praktikem. Velkou předností recenzované publikace je, že krom teoretického výkladu nabízí také praktický návod, jak tento teoretický ideál naplnit. Facilitátorům nabízí tipy od uspořádání prostoru přes ideální počty účastníků reflektivního psaní až po finanční stránku. Každá jednotlivost se zdá být samozřejmá, Boltonové se ale daří zasadit vše do kontextu reálně probíhajícího setkání a tím vyzdvihnout význam drobností, jako je počet židlí či umístění občerstvení.

Konstituční prvky reflektivního psaní

Ve třetí sekci se autorka vrací k *základům reflektivního psaní*. Nejprve pojednává o síle narace, přičemž poukazuje na to, že příběhy mají povahu mezinárodní, transkulturní a transhistorickou. Jinými slovy, příběhy jsou spjatý

s lidstvem od vzniku řeči do současnosti, stejně tak se vyskytují napříč kontinenty ve všech známých kulturách. Toho se dá využít ve skupinách, v nichž jsou členové s různým kulturním zázemím. Dále se Boltonová věnuje síle metafor. Vidí je jako jedinou netraumatickou cestu, jak sdílet osobní a nepříjemné záležitosti. Celkově vzato třetí sekce nepřináší žádné nové nebo překvapivé informace a spíše doplňuje a sumarizuje části předcházející. Aby byl koloběh knihy dokončen, v závěrečné kapitole je znovu uvedeno to co na jejím začátku. Totiž že „jedinou cestou, jak se někam dostat s reflektivní praxí, je dělat ji“ a že „nikdo není bezmocný, pokud si tento stav sám nevybere“ (s. 253). Cílem reflektivní praxe je tak poznat sám sebe lépe a na základě tohoto poznání aktivně jednat, namísto pasivní reakce. Nutno dodat, že na konci knihy má tento výrok mnohem reálnější kontury než na jejím začátku.

Knihou *Reflective practice* přináší řadu inspirací jak pro pedagogický výzkum, tak pro přímou pedagogickou práci. Je psána svěžím jazykem a četba rozhodně nenudí ani ve chvílích, kdy se informace opakují. Výrazným prvkem jsou ukázky z reflektivních deníků účastníků workshopů, které autorka často uvádí namísto definic renomovaných autorit.³ Celou knihou se jako červená nit táhne důraz na užitečnost reflektivní praxe pro osobnostní rozvoj. Při čtení jsem si zpočátku dělal dvojí poznámky – jedny označené jako osobní, druhé jako výzkumnické. V polovině knihy jsem již obojí psal na jeden list a myslím si, že by z toho Gillie Boltonová měla radost, neboť její kniha je především o překonávání kontextů a lepší znalosti motivů svých i druhých. Kdo hledá něco podobného, neměl by určitě na své cestě recenzovanou knihu minout.

Literatura

- Bolton, G. (1999). *Therapeutic potential of creative writing: About the book*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Bolton, G. (2011). *Write yourself: Creative writing and personal development*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Bolton, G., & Rowland, S. (2014). *Inspirational writing for academic publication*. London: SAGE.
- Cunliffe, A. L. (2004). On becoming a critically reflexive practitioner. *Journal of Management Education*, 28(4), 407–426.

³ V kapitole o přínosech reflexe Boltonová využívá např. testimonialy účastníků: „Psaní vytváří spojení mezi mou prací a zbytkem mého života, mezi mým vnitřním a vnějším Já, mezi mou levou a pravou polovinou mozku, mezi minulostí a přítomností.“

- Gray, D. E. (2007). Facilitating management learning: Developing critical reflection through reflective tools. *Management Learning*, 38(5), 495–517.
- Hobbs, V. (2007). Faking it or hating it: Can reflective practice be forced? *Reflective Practice*, 8(3), 405–417.
- Kolář, J. (2013). *Práce s reflexí u lektorů osobnostně sociálního rozvoje*. Brno: Masarykova univerzita.
- Konopásek, Z. (1999). *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*. Praha: Karolinum.
- Nehyba, J. (in press). *Reflexe mezi diskurzy: Hledání atributů reflexe pro pedagogickou vědu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Pavlovich, K., Collins, E., & Jones, G. (2009). Developing students' skills in reflective practice: Design and assessment. *Journal of Management Education*, 33(1), 37–58.
- Rogers, C. (1998). *Způsob bytí*. Praha: Portál.
- Šedřová, K., Švaříček, R., Sedláček, M., & Šalamounová, Z. (2014). On the way to dialogic teaching: Action research as a means to change classroom discourse. *Studia paedagogica*, 19(4), 9–43.

Kontakt na autora

Petr Sucháček

Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brně, České republika

e-mail: suchacek@phil.muni.cz

Corresponding author

Petr Sucháček

Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University in Brno, Czech Republic

e-mail: suchacek@phil.muni.cz